

Opaślik sosnowiec (*Barbitistes constrictus* Br. Watt.)
na ziemiach Zachodnich, jego rozmieszczenie w Polsce
i nieco biologii

Barbitistes constrictus Br. Watt. in Western Poland, its
distribution and some biological notes

Napisał

Ks. W. BAZYLUK.

Opaślik sosnowiec (*Barbitistes constrictus* Br. Watt.) był znaleziony w Polsce po raz pierwszy przez M. Łomnickiego (10, 11, 12) w Karpatach Wschodnich¹⁾, skąd także podaje go Kozikowski (3). Z Karpat Zachodnich (Mszana Dolna, Podhale), podaje go Kuntze (5), który również znalazł jedną larwę tego gatunku w okolicy Zwierzyńca na Wyżynie Lubelskiej. Z Wyżyny Lubelskiej, z Zamojszczyzny (Stoki, Maztarki i Wielącza w okolicy Zwierzyńca) podaje go również autor niniejszej notatki. Torcka (15) odnalazł ten gatunek w Wielkopolsce koło Nakła, Szulczewski (14) w powiecie czarnkowskim w Mężyku, LaBaume (6, 7, 8, 9) na Pomorzu w okolicy Torunia, Kwidzyna, Sopotu i Bernardowa. Na Śląsku opaślik był znajdowany według Zachera (16) w okolicy Głogowa, Oleśnicy, Jeleniej Góry, Wałbrzycha i w innych miejscowościach w Sudetach. Masowy jego pojaw w powiecie kolbuszowskim, w Puszczy Sandomierskiej notuje Kozikowski (3). Ze środkowego Podlasia, z Puszczy Białowieskiej podał go Kozmiński (4). Na południowym Podlasiu również występuje on, gdyż 4. VIII. 1947 r. w powiecie łukowskim, w lasach państwowych nadleśnictwa Łuków przy wsi Gręzówka na krzaku jałowca (*Juniperus communis* L.) złowięm 1 ♀ tegoż gatunku.

Badając z ramienia Komitetu Fizjograficznego Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk faunę prostoskrzydłych Ziemi Zachodnich, spotkałem ten gatunek w niżej podanych miejscowościach.

¹⁾ Dziś poza granicami Polski.

Ziemia Lubuska.

1. Puszcza Nadnotecka: w tyczkowinach i drągowinach na NE i NW od Skwierzyny nad Wartą (pogranicze powiatów: Skwierzyna i Gorzów Wielkopolski) w dniach 21. VII. 1948 i 24. VII. 1948 stwierdziłem liczne występowanie tego gatunku, gdyż na 1 ha odzywało się około 1000 ♂; jeśli więc przyjąć taką samą liczbę ♀♀, to ogólna liczba wyniesie około 2000 sztuk na ha.

2. Okolice stacji kolejowej Toporów: mniej liczne występowanie tego gatunku stwierdziłem 28. VII. 1948 r. w tyczkowinach koło Toporowa na pograniczu powiatów Sulęcín i Krosno nad Odrą.

3. Zielona Góra: niezbyt licznie występował opaślik w młodniku sosnowym koło Zielonej Góry, co stwierdziłem 30. VII. 1948 roku.

Śląsk.

W Sudetach, mianowicie na szczycie „Wzgórza Drzymały“ koło Piotrowic w powiecie Jelenia Góra, w Karkonoszach 5. VIII. 1948 roku złowiłem pod świerkiem 1 ♀.

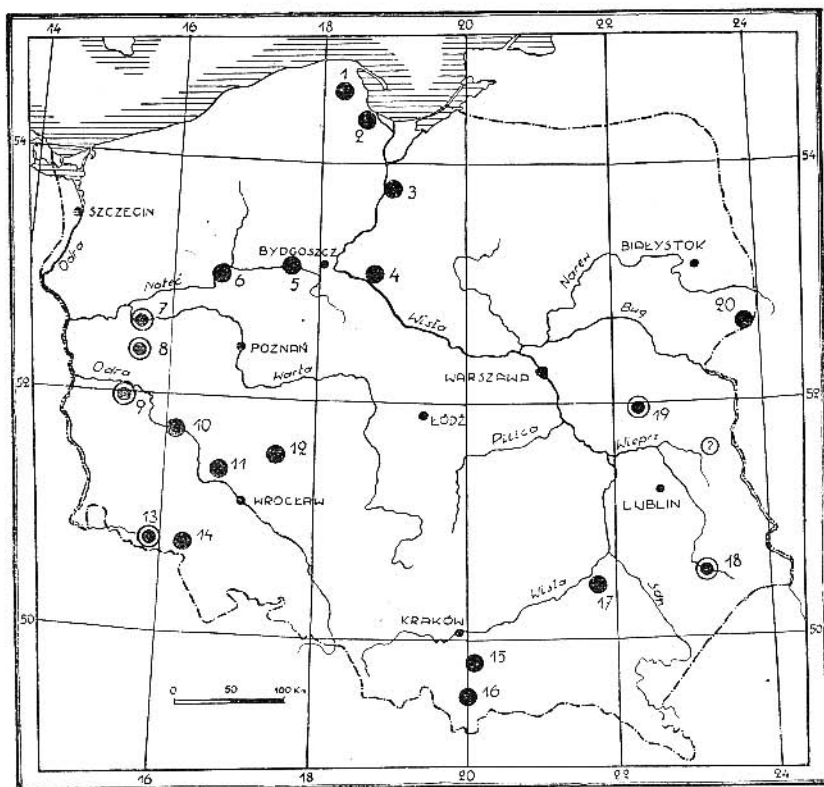
Rozmieszczenie geograficzne, a ściślej mówiąc miejsca znalezienia tego gatunku w Polsce ilustruje załączona mapka.

Poza Polską gatunek ten był znaleziony w Niemczech, Czechosłowacji, północnych Węgrzech, na Bukowinie i we Wschodnich Karpatach na terenie Ukrainiejskiej S. R. R.

Wymiary złowionych przeze mnie okazów znajdują się w załączonej tabeli, w której dla porównania są zestawione wymiary podane przez Ł o m n i c k i e g o (10) i K o z i k o w s k i e g o (3).

Oznaczanie w kluczach jest oparte w dużej mierze na barwie ciała, co według mnie nie ma zbyt dużego znaczenia, gdyż właśnie prostoskrzydłe odznaczają się dużą skalą zmienności barw. Ubarwienie zarówno złowionych jak i obserwowanych okazów było bardzo zmienne. Łowiłem i obserwowałem okazy całkowicie zielone z ciemniejszymi plamami na odwłoku, brązowo zielone, brązowe aż do prawie czarnych; wszystkie posiadały mniej lub więcej wyraźne linie żółte na przedpleczu (3), przez środek odwłoka i na tylnym brzegu segmentów odwłoko-

Stanowiska opażlika (*Barbitistes constrictus* Br. Watt.) w Polsce.
Stations of *Barbitistes constrictus* Br. Watt. in Poland.

● — miejsca znalezienia przez różnych badaczy.
found by former investigators.

○ — miejsca znalezienia przez autora.
found by the author.

1 — Bernardowo, 2 — Sopot, 3 — Kwidziń, 4 — Toruń, 5 — Nakło,
6 — Mężyk (pow. Czarnków), 7 — Skwierzyna, 8 — Toporów, 9 — Zielona
Góra, 10 — Głogów, 11 — Wołów, 12 — Oleśnica, 13 — Jelenia Góra,
14 — Wałbrzych, 15 — Mszana Dolna, 16 — Podhale, 17 — Kolbuszowa,
18 — Zwierzyniec, 19 — Łuków, 20 — Białowieża.

kowych. Strona brzuszna znacznie jaśniejsza od grzbietowej,
zwykle koloru brudno zielonawo-żółtego z ciemnymi punktami
na segmentach odwłokowych. Rożki ciemno brunatne (czasami

Tabela I.

Wymiary złowionych okazów opaslika (*Barbitistes constrictus* B r. W a t t.)
podane w milimetrach.

Measurements of captured specimens of *Barbitistes constrictus* B r. W a t t.
in mm.

	Łomnicki		Kozikowski		Bazyłuk	
	♂	♀	♂	♀	♂	♀
Długość ciała Length of body	16	15—18	21—23	23—30	20—24	18—26
Długość przedplecza Length of pronotum	3	3,25 4	3—3,5	3,5—4,5	3—3,7	4—4,2
Długość ud tylnych Length of hind femora	14	14—15,5	15—16	17	14—17	16—17,5
Długość pokładelka Length of ovipositor		10—11	—	10 11,5	—	10 11

jaśniejsze) z żółtymi pierścieniami. Barwa, długość pokładelka czy przedplecza itp. cechy nie mają wielkiej wartości przy oznaczaniu, a opaslik sosnowiec daje się jedynie łatwo oznaczyć i odróżnić (tylko ♂♂) od pokrewnego mu gatunku *Barbitistes serricauda* F a b r. po bardziej głęboko wciętej, ostro zakończonej płytce subgenitalnej (u *B. serricauda* F a b r. półokrągło) i po kształcie przysadek odwłokowych, które u *B. constrictus* B r. W a t t. są silnie zgrubiałe poza środkiem, a potem nagle (nie stopniowo) zwężają się.

W piśmiennictwie niemieckim (L a B a u m e) utarło się zdanie, że opaslik sosnowiec jest elementem górskim w naszej faunie, który na niziny dostał się przy pomocy rzek. Za tym zdaniem z naszych autorów opowiada się K o ź m i ń s k i (4) i „Owady Krajowe“²⁾.

Zdaniu temu zdaje się przeczyć rozmieszczenie tego gatunku na Ziemiach Polskich, niektóre bowiem z wyżej przytoczonych miejsc jego występowania (np. Łuków, Białowieża, Toporów) leżą zbyt daleko od rzek biorących początek w górach, aby mógł on tam tą drogą się dostać. Wyżej przytoczone dane

²⁾ K i n e l J., K r a s u c k i A. i N o s k i e w i c z J. — Owady Krajowe, Lwów—Warszawa—Kraków, 1927.

zdają się wskazywać, że opaslik sosnowiec występuje w całej Polsce zarówno w górach jak i na niżu, a jego występowanie jest związane nie tyle z górami, ile raczej z sosną i świerkiem, gdzie według niektórych autorów, np. Kozickowskiego (3), wyrządza poważne szkody gospodarcze.

Załączona mapka wykazuje, że gatunek ten jest podany z najlepiej zbadanych pod względem ortopterologicznym połaci naszego Kraju, ale zdaje się, że występuje on jeszcze w wielu miejscowościach, nawet w tych, z których posiadamy wykazy prostoskrzydłych, a został on przeoczony przez wielu badaczy z powodu nocnego trybu życia. Za dnia opaslik siedzi nieruchomo w wierzchołkach sosen czy świerków głową na dół i przeważnie stroną grzbietową do pnia, a ponieważ barwą niewiele różni się od tego ostatniego, stąd trudno go zauważyć i to tym trudniej, że za dnia „głosu“ nie wydaje. Potrącony przypadkowo czy umyślnie, spada na ziemię (jak kawałek kory), leżąc początkowo bez ruchu, dopiero po dłuższym czasie ożywia się i wchodzi na drzewo.

W dzień można zauważyć go jedynie przypadkowo lub stwierdzić jego występowanie po dość charakterystycznych uszkodzeniach igliwa. Oznakami żerowania opaslika są nagryzione (zwłaszcza przez larwy) u podstawy igły, które dosyć szybko usychają i zwisając na drzewie są kołysane podmuchami wiatru, albo opadają na drogi i dukty, dając znać o występowaniu tego gatunku. Oznakami jego żerowania są również kropelki żywicy bielejące na wierzchołkach sosen w promieniach letniego słońca. Sprawa wykrycia nie jest jednak prosta, gdy jednocześnie występuje mniszka (*Lymantria monacha* L.³⁾), która w bardzo podobny sposób uszkadza igliwie sosny, prowadząc podobnie jak i opaslik rabunkową gospodarkę i rozrutny sposób odżywiania się. Dorosły opaslik prowadzi mniej rabunkową gospodarkę, zjadając całe igły i stąd nie łatwo jest go odnaleźć, kierując się tylko uszkodzeniami igliwia.

W stanie dojrzałym można go łatwo stwierdzić po „gło-

³⁾ W czasie mych wycieczek po Ziemiach Zachodnich stwierdziłem, że tam gdzie masowo występowała mniszka, opaslika nie zauważyłem, a gdzie mniszki zupełnie nie było, albo była nieliczna, tam łowiłem opaslika.

sie" i to nie tylko stwierdzić jego występowanie, ale można z dużym przybliżeniem obliczyć ilość ♂♂ żyjących na powierzchni ha, jeśli do badań zastosuje się stacjonarną metodę kwadratów połączoną z metodą słuchową⁴⁾, przy czym bok kwadratu powinien wynosić przynajmniej 10 metrów. Obliczenia ilościowe są możliwe wtedy dopiero, kiedy owady zaczynają swój śpiew chórally.

Opaślik, jak zdołałem zaobserwować w czasie mych wycieczek po Ziemiach Zachodnich, zaczyna się ożywiać mniej więcej na godzinę przed zachodem słońca, wydając przez pocieranie pokrywą o pokrywę dosyć cichy „głos“, który można by naśladować, wymawiając odpowiednio następujące głoski dzidzidzidi (krótka przerwa) dzit (ewentualnie cycycycy ... cyt).

Początkowo odzywiają się tylko niektóre osobniki, wszystkie zaczynają się chórally odzywać o zmierzchu, cichną i uspakajają się (zależnie od warunków atmosferycznych) najpóźniej o brzasku. Opaślik tak zachowywał się w dni pogodne i ciepłe, a w noc księżycowe, czy w podobny sposób zachowuje się w dni zachmurzone i noc bezksiężycowe, tego nie miałem możliwości obserwować.

Wieczorem i w nocy opaślik staje się nie podobnym do tego zamartwego w bezruchu i niemego za dnia; przeciwnie staje się dosyć ruchliwym i żywym. Pomimo ożywienia zwierzę to chodzi, nie skacze, skoku używa tylko wtedy, gdy jest nastrazone.

Biorąc pod uwagę powyższe, uważam, że najlepiej poszukiwać go nie za dnia, lecz zaraz po zachodzie słońca, lub wieczorem, używając do poszukiwań latarki elektrycznej⁵⁾.

Garść powyższych spostrzeżeń, mam nadzieję, przyczyni się do wykrycia nowych stanowisk opaślika w Polsce, a być może wyżej podane stosunkowo łatwe metody wyszukiwania tego

⁴⁾ Obie te metody opisałem obszerniej w „Prostoskrzydłych Siemienia i okolicy“.

⁵⁾ Opaślika wieczorem nie jest trudno chwytać, gdyż towarzysze moich wycieczek po Ziemiach Zachodnich: Z a w a d y l Bogdan i D u d k a Franciszek, moi uczniowie gimnazjalni (za pomoc okazaną mi w czasie wycieczki składam im serdeczne podziękowanie), nie mający wprawy, z łatwością go chwyтали.

gatunku, zwróć nań większą uwagę zarówno leśników jak i przyrodników i przyczynią się do wyjaśnienia jego stosunku do gospodarki człowieka, gdyż pod tym względem zdania badaczy są podzielone.

WYKAZ PIŚMIENICTWA.

1. B a z y l u k W. Ks. — Szarańczaki (Orthoptera, Saltatoria) okolic Zwierzynca (Zamojszczyzna). *Fragm. Faunistica Musei Zool. Pol.*, Warszawa, 5, 1947.
2. B a z y l u k W. Ks. — Przyczynek do fauny prostoskrzydłych (Orthoptera) i skorków (Dermaptera) województwa poznańskiego. *Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią*, Poznań, 1, 1948.
3. K o z i k o w s k i A. — Opaślik sosnowiec (*Barbitistes constrictus* Br.) jako nowy szkodnik sosny. *Polskie Pismo Entomologiczne*, Lwów, 6, 1927.
4. K o ż m i ń s k i M. Z. — Ökologische Untersuchungen an Orthopteren d. Urwalds v. Białowieża. *Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences Mathématiques et Naturelles. Serie B*, Cracovie, 1925.
5. K u n t z e R. — Przyczynek do znajomości fauny szarańczaków (Orthoptera) południowej Polski. *Pol. P. Entom.*, Lwów, 9, 1930.
6. L a B a u m e W. — Beiträge zur Kenntnis d. Dermapteren u. Orthopteren Ostpreussens. *Schrift. d. phys.-ökonom. Ges. Königsberg*, Bd. 53. I.
7. L a B a u m e W. — Orthopterologisches aus Westpreussen. *Entom. Rundsch.*, Jahrg. 28, 1911.
8. L a B a u m e W. — Zweiter Beitr. zur Kenntn. d. westpreuss. Geradflüglerfauna. *Ber. Westpreuss. Bot.-zool. Ver.*, 1912.
9. L a B a u m e W. — Die Geradflüglerfauna Westpreussens. *Schrift. d. Naturf. Gesellsch. in Danzig*, 1920.
10. Ł o m n i c k i M. — Wykaz szarańczaków zebranych w m. sierpniu 1877 r. w Górach Solotwińskich. *Spraw. Kom. Fizjograf. A. U.*, Kraków, 12, 1878.
11. Ł o m n i c k i M. — Zapiski ortopterologiczne. *Tamże*, 13, 1879.
12. Ł o m n i c k i M. — Sprawozdanie z wycieczki entomologicznej w Góry Stryjskie 1880 r. *Tamże*, 16, 1882.
13. S o k o ł o w s k i J. — Fauna owadów prostoskrzydłych (Orthoptera) województwa poznańskiego. *Poznań*, 1928.
14. S z u l c z e w s k i J. W. — Materiały do fauny szarańczaków (Orthoptera) Wielkopolski. *Pol. Pis. Entomol.*, Lwów, 5, 1926.
15. T o r k a V. — Ein Kieferinsekt aus der Ordnung der Orthopteren. *Zeitschrift für wissenschaftliche Insektenbiologie.*, Husum, 5, 1909.
16. Z a c h e r F. — Die Geradflügler Deutschlands und ihre Verbreitung. *Jena*, 1917.

Summary.

The author gives data concerning the occurrence of *Barbitistes constrictus* Br. Watt. in Poland, illustrated by a map on p. 215. Some measurements of the specimens captured by the author, compared with those found by former investigators (Łomnicki, Kozikowski) are given in tabular form on p. 216. Some notes on the mode of life of the species are added to facilitate its finding in the field.